

В. В. Коваленко, О. М. Зверяков, Д. С. Гайдукович

ДІАГНОСТИКА КРЕДИТНОГО РИЗИКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КРЕДИТНУ АКТИВНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розвитку науково-методичних підходів та розробленню практичних рекомендацій щодо діагностики кредитного ризику й оцінки його впливу на кредитну активність банків України. На основі узагальнення результатів наукових досліджень сутності поняття "діагностика" запропоновано модель діагностичного спостереження за кредитним ризиком, котра реалізується через систему управління ним. Діагностику кредитного ризику визначено як аналіз та оцінку якості кредитного портфеля банків, а також виявлення сприятливих чи несприятливих чинників, що зумовлюють зміну реального рівня кредитного ризику з урахуванням його нормативних значень. Для більшої адекватності оцінювання якості кредитного портфеля та кредитного ризику запропоновано методика, котра ґрунтується на показнику маржинального чистого процентного доходу. З метою мінімізації впливу кредитного ризику на доходність кредитних операцій запропоновано створити модель управління ним на основі оперативного, тактичного і стратегічного рівнів управління. Обґрунтовано, що дієвість системи діагностики кредитного ризику визначається насамперед підходами, які застосовуються для оцінювання його реального рівня та ступеня ресурсного забезпечення банків, оскільки вони за своєю економічною природою містять потенційні ризики втрати кредитної активності, що в умовах розгортання фінансової кризи набувають системного характеру.

Ключові слова: діагностика, кредитний ризик, кредитна активність, рівні управління, банки.

Рис. 5. Табл. 6. Літ. 16.

В. В. Коваленко, А. М. Зверяков, Д. С. Гайдукович

ДИАГНОСТИКА КРЕДИТНОГО РИСКА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА КРЕДИТНУЮ АКТИВНОСТЬ БАНКОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена развитию научно-методических подходов и разработке практических рекомендаций по проведению диагностики кредитного риска и оценке его влияния на кредитную активность банков Украины. На основе обобщения результатов научных исследований сущности понятия "диагностика", предложена модель диагностического наблюдения за кредитным риском, которая реализуется через систему управления им. Диагностика кредитного риска определена как анализ и оценка качества кредитного портфеля банков, а также выявление благоприятных или неблагоприятных факторов, обуславливающих изменение реального уровня кредитного риска с учетом его нормативных значений. Для большей адекватности оценки качества кредитного портфеля и кредитного риска предложена методика, основанная на показателе маржинального чистого процентного дохода. С целью минимизации влияния кредитного риска на доходность кредитных операций предложено создать модель управления им на основе оперативного, тактического и стратегического уровней управления. Обосновано, что действенность системы диагностики кредитного риска определяется прежде всего подходами, которые применяются для оценки его реального уровня и степени ресурсного обеспечения банков, поскольку они по своей экономической природе содержат потенциальный риск потери кредитной активности, что в условиях развертывания финансового кризиса приобретает системный характер.

Ключевые слова: диагностика, кредитный риск, кредитная активность, уровни управления, банки.

© Коваленко В. В., Зверяков О. М., Гайдукович Д. С., 2016

Viktoriia Kovalenko, Oleksandr Zvieriakov, Dmytro Haidukovych
DIAGNOSTICS OF A CREDIT RISK AND ITS INFLUENCE
ON THE CREDIT ACTIVENESS OF UKRAINIAN BANKS

The article is dedicated to development of scientific and methodical approaches and formulation of applied recommendations regarding the diagnostics of a credit risks and estimation of its influence on the credit activeness of Ukrainian banks. Having generalized results of scientific researches regarding the sense of a concept “diagnostics”, the authors have suggested a model of diagnostic supervision of a credit risk, which, ultimately, can be implemented through a system of risk management. The credit risk diagnostics is defined as the analysis and estimation of banking credit portfolio quality and, indication of positive and negative factors, which stipulate changes of a real level of the credit risk with consideration of its normative values. For the purpose of minimization of the credit risk influence on profitability of credit operations, the authors suggest to create a model of risk management on the basis of operative, tactical, and strategical levels of management. Potential risks of losses of credit activeness, which assume a system nature under conditions of expansion of the financial crisis, are inherent to the Ukrainian banks. Thus, the article substantiates that effectiveness of the system of diagnostics of the credit risk is first of all stipulated by approaches, which are used for estimation of a real level of the credit risk and a level of resource provision of banks.

Keywords: diagnostics, credit risk, credit activeness, management levels, banks.

JEL classification: E50, E51, E52.

Забезпечення достатньої фінансової стійкості банківських установ досягається завдяки використанню ефективних методів оцінювання банківських ризиків, і передусім кредитного ризику. Прийняття банківських ризиків є більшою мірою соціально відповідальним процесом. Адже коли банк ризикує не лише власними, а й залученими ресурсами, втрачає не лише він, а і його клієнти. При цьому банківські кризи виявляються більш руйнівними, ніж виробничі, оскільки тягнуть за собою численні фінансові втрати учасників, пов'язаних ланцюжком грошово-кредитних зобов'язань. Зазвичай основним чинником погіршення стану як банківської системи загалом, так і окремого банку, є зниження якості кредитного портфеля (котрий становить більшу частину активів банківських установ) за рахунок прийняття надмірного кредитного ризику [1—4].

Тому є нагальна потреба в удосконаленні підходів до оцінювання кредитного ризику на основі використання інструменту системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків — діагностичного спостереження.

Питання оцінювання банківських ризиків, зокрема кредитного, а також підходи до їх мінімізації знайшли своє відображення в працях зарубіжних і вітчизняних науковців Ю. Бугеля, О. Гайдаржийської, Х. Грюнінга, П. Ковальова, Н. Костюченко, В. Міщенко, С. Міщенко, С. Науменкової, А. Ряховської та ін. [2—12].

За результатами проведеного дослідження встановлено, що формування підходів до управління кредитним ризиком у банках визначається певними постулатами, а саме:

1. Кредитний ризик — це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла

на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [12, с. 496; 13].

2. Методи оцінки кредитного ризику ґрунтуються на такому положенні: величина кредитного ризику вимірюється сумою, що може бути загублена при несплаті або простроченні виплати заборгованості [9, с. 61].

3. Процес управління кредитним ризиком тісно пов'язаний зі стратегією фінансового інституту у сфері кредитування та її дотриманням співробітниками, які беруть участь у процесі управління кредитними ризиками [13; 10]. У цій стратегії повинні бути чітко визначені основні цілі та політика банку стосовно кредитного ризику, а також відповідні правила й процедури ведення бізнесу [14, с. 411].

4. Система оцінки кредитного ризику, притаманного кредитному портфелю, включає такі елементи: оцінка якості кредитів, що складають кредитний портфель; визначення структури портфеля на основі якості кредитів та оцінка цієї структури на основі вивчення її динаміки; очікуваної дохідності від кредитних операцій, котра має компенсувати прийнятий кредитний ризик банку; достатньої величини резервів для покриття збитків за позиками на основі структури кредитного портфеля.

5. Резерви під втрати за активними операціями — це частина вартості негативно класифікованих активів банку, яку банк із певною мірою достовірності, на основі попереднього досвіду, може вважати втраченою, а отже, відносить на витрати своєї діяльності. Резерви під втрати за активними операціями не включаються до капіталу банку та складаються з резервів: під кредитні збитки, під нараховані доходи, під дебіторську заборгованість і під кореспондентські рахунки [13].

6. Політика щодо резервування кредитних втрат може встановлюватися зверху або формуватися самим банком, залежно від банківської системи. Хоча є певна користь у індивідуальному аналізі можливих втрат, особливо для великих кредитів, практичніше призначити конкретний рівень резервів щодо кожної окремої категорії активів. У багатьох країнах із нестабільними економіками органи нагляду встановили обов'язкові рівні таких резервів [10, с. 152].

Низка теоретичних і практичних питань, що виникають при проведенні діагностики кредитного ризику, залишаються дискусійними, а саме: трактування природи й сутності кредитного ризику як індивідуального, так і портфельного; загальні підходи до вимірювання кредитного ризику і трактування результатів вимірювань в умовах різних фаз економічних циклів; структура кредитного ризику та його зв'язок із результатами діяльності банку; специфіка управління кредитним ризиком банківських установ і банківської системи в цілому [5; 7; 8].

Метою статті є розвиток науково-методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо діагностики кредитного ризику й оцінки його впливу на кредитну активність банків України.

Кризові явища наприкінці ХХ ст. виявили необхідність підвищення ефективності управління кредитним ризиком у банках. Ця проблема, безперечно, посідає головне місце в сучасній теорії та практиці банківської справи. Кредитний ризик є домінуючим елементом ієрархічної системи банківських ризиків і невід'ємною складовою сукупного банківського ризику. Для дослідження кредитного ризику як чинника, що впливає на кредитну активність банків, нами використано діагностичне спостереження.

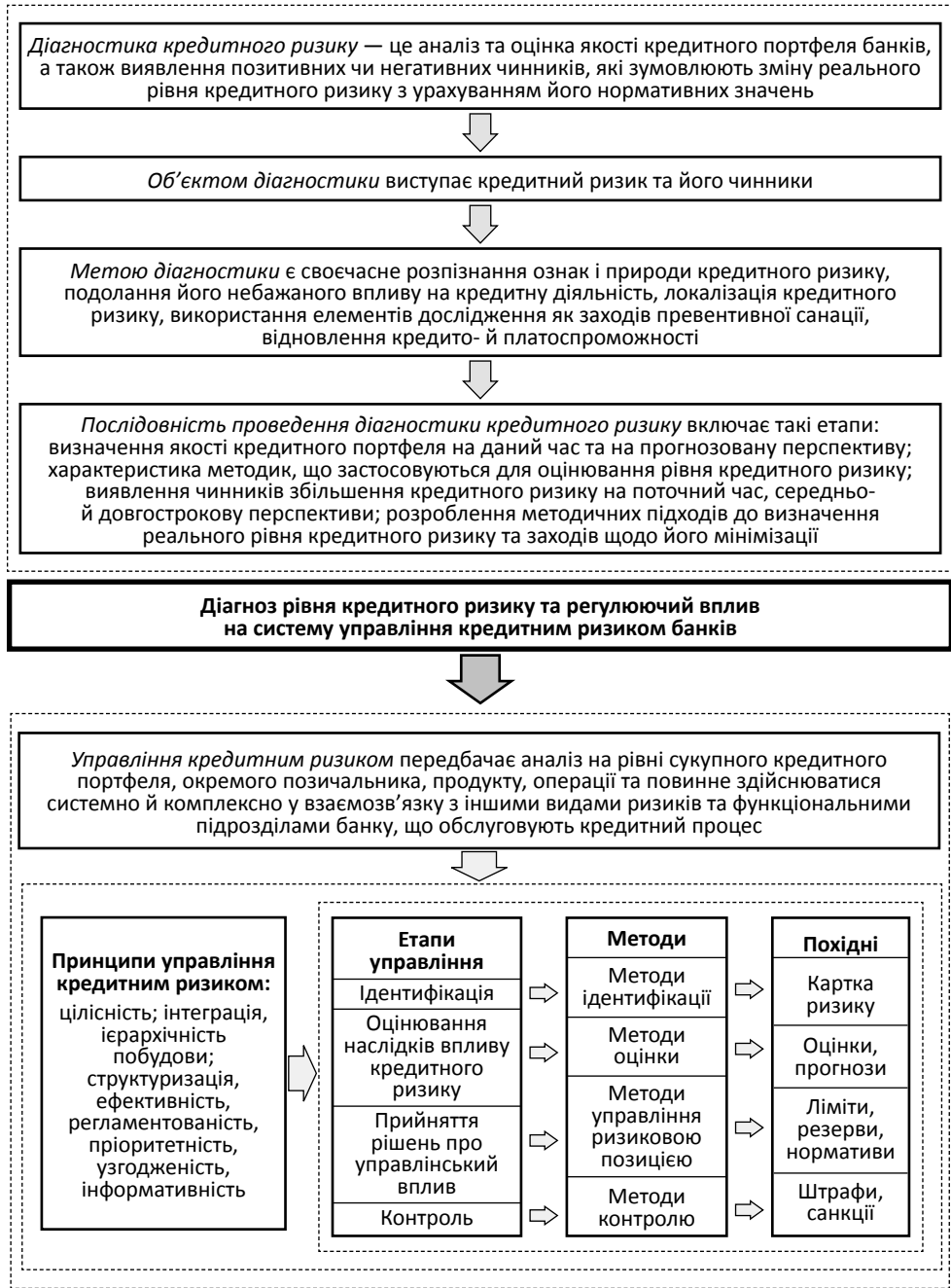
Як зазначається в науковій літературі, діагностика — процес виявлення проблем, котрі вирішуються. Розв'язання проблеми — це діяльність, яка зберігає або поліпшує характеристики системи [1; 15]. Це важливий методологічний підхід. Саме тому діагностика розглядається не просто як частина системи управління, а як метод, що дає змогу запропонувати, сконструювати й організувати нову, змінювану систему.

За визначенням В. Коваленко, діагностика стійкості банківської системи — це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних чи негативних чинників, які зумовлюють зміни у банківській системі в майбутньому [1, с. 94]. З огляду на наведені визначення, нами запропоновано модель діагностичного спостереження за кредитним ризиком, котра в кінцевому підсумку реалізується через систему управління ним (рис. 1).

Слід зауважити, що кредитний ризик, згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України [16], оцінюється розрахунком таких нормативів: H_7 — норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; H_8 — норматив великих кредитних ризиків; H_9 — норматив максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру; H_{10} — норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам.

Відповідно до даних, наведених у табл. 1, можна зробити висновок, що вітчизняна банківська система фактично виконувала всі нормативи кредитного ризику Національного банку України (НБУ) протягом 2007—2014 рр. Варто наголосити, що нормативи з восьмого по десятий досить віддалені від меж граничних значень. Сьомий норматив є близьким до граничного значення в 25 %, але також дотримувався протягом аналізованого періоду. Це може свідчити про те, що кредитний ризик є досить помірним, не становить загрози банківській системі України та перебуває під контролем як НБУ, так і самих банків. Така динаміка дає підстави для висновку, що протягом докризового, кризового й посткризового періодів розвитку банківської системи нормативи кредитного ризику H_7 і H_8 не реагували на зміни в економіці.

Постановою Правління Національного банку України від 08.06.2015 № 361 внесено зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, відповідно до яких введено норматив максимального розміру кредитного ризику

Джерело: складено авторами.

Рис. 1. Модель діагностичного спостереження за кредитним ризиком банків

Таблиця 1. Динаміка економічних нормативів кредитного ризику по банківській системі України за 2008—2014 рр., %

Нормативи	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
H ₇ (максимум 25 %)	22,56	23,04	21,56	21,04	20,76	22,10	22,30
H ₈ (максимум 800 %)	171,06	187,36	169,21	161,20	164,46	172,91	250,10
H ₉ (максимум 5 %)	2,01	1,66	0,93	0,81	0,57	0,37	0,13
H ₁₀ (максимум 30 %)	6,84	5,76	3,31	2,25	2,51	2,41	1,37

Джерело: складено за: Значення економічних нормативів по системі банків України / Нац. банк України [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=4919415&cat_id=36800.

за операціями з пов'язаними з банком особами (щонайбільше 25 %) та скасовано розрахунок нормативу максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру (щонайбільше 5 %) H₉. На 1 серпня 2015 р. норматив H₉ у новій редакції становив 20,26 %. Отже, оцінка кредитного ризику на базі нормативів кредитного ризику НБУ є малоінформативною для оцінювання впливу кредитного ризику на фінансову стійкість банківських установ.

Як уже згадувалось, оцінка фактичного кредитного ризику визначається величиною очікуваних або фактичних втрат банків унаслідок списання сум непокритою безнадійною заборгованістю з їхніх балансів (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка окремих показників по банківській системі України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня), млн грн

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Резерви під знецінення кредитів	17 297	42 454	107 186	139 626	147 762	132 105	122 402	189 241
Витрати на резерви під заборгованість за кредитами	7 256	24 124	65 865	46 107	35 483	20 105	24 536	96 622
Розрахункові резерви під знецінення кредитів	—	41 421	108 319	153 294	175 109	167 868	156 641	219 024
Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік	—	-1 033	-1 133	-13 667	-27 347	-35 763	-34 239	-29 783
Списання/повернення безнадійної заборгованості накопичувальним підсумком	—	-1 033	-100	-13 767	-41 114	-76 877	-111 116	-140 899

Джерело: розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. банк України [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

Як показують дані табл. 2, розрахункові суми резервів під знецінення кредитів (отримані як сума фактично сформованих резервів за попередній рік плюс витрати на резерви під знецінення кредитів поточного року) відрізняються від сум фактично сформованих резервів. Різниця цих двох показників відображає суми списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами в поточному році.

Загальна сума списаної з балансів банків безнадійної кредитної заборгованості за 2007—2014 рр. становила 140 899 млн грн. Оскільки ця заборгованість утворилася в результаті видачі кредитів переважно до 2009 р., можна сказати, що загальна сума списання безнадійної кредитної заборгованості за 2007—2014 рр. перевищує власний капітал банків станом на 1 січня 2008 р. (69 578,3 млн грн) на 59,7 %, тобто вплив прийнятого кредитного ризику на фінансову стійкість банківських установ є істотним.

Кредитний портфель вітчизняних банків за 2007—2014 рр. збільшився з 485 368 млн грн до 1 006 358 млн грн, тобто в 2,1 раза. При цьому активи банківської системи України за цей період зросли з 599 396 млн грн до 1 316 852 млн грн, тобто в 2,2 раза. Сформовані резерви під знецінення кредитів примножилися з 20 188 млн грн до 189 241 млн грн, тобто в 9,37 раза. Через погіршення якості кредитних портфелів та втрати від списання безнадійної кредитної заборгованості, що позначилося на їхніх ліквідності й фінансових результатах, банкам довелося терміново здійснювати прискорене нарощування власних капіталів, переважно за рахунок збільшення статутних капіталів (із 42 873 млн грн до 180 150 млн грн, тобто в 4,2 раза). Результати розрахунків дають змогу оцінити кредитний ризик, прийнятий банками України, як дуже значний (на відміну від висновків, що випливають із оцінки нормативів кредитного ризику НБУ).

Для точнішої оцінки рівня прийнятого кредитного ризику нами проведено розрахунки низки відносних показників кредитного ризику (ПКР), що наведені в табл. 3 і 4.

Таблиця 3. Динаміка показників якості кредитної заборгованості клієнтів по системі банків України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня), %

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Відношення простроченої заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів, ПКР ₁	1,5	2,4	9,7	11,4	9,8	9,4	8,8	13,5
Відношення резервів під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів, ПКР ₂	4,0	5,7	4,8	18,7	18,3	17,1	15,3	18,8
Відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів, ПКР ₃	1,7	3,3	9,1	6,2	4,4	2,6	3,1	9,6
Відношення списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів, ПКР ₄	—	0,1	0,2	1,8	3,4	4,6	4,3	14,6

Джерело: розраховано авторами.

Як показують дані табл. 3, за 2007—2014 рр. показники відношення щодо загальної кредитної заборгованості клієнтів становили такі величини: прострочена заборгованість зростає з 1,5 до 13,5 % за максимального значення 11,4 %; фактично сформовані резерви — з 4 до 18,8 % за максимального значення 18,7 %;

Таблиця 4. Динаміка показників кредитного ризику відносно капіталу по системі банків України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня), %

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Відношення простроченої заборгованості за кредитами до капіталу банків, ПКР ₅	9,1	15,1	58,2	61,6	51,0	42,6	36,4	91,8
Відношення резервів під знецінення кредитів до капіталу банків, ПКР ₆	24,9	35,6	89,2	101,4	95,0	77,6	63,6	127,8
Відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до капіталу банків, ПКР ₇	10,4	20,2	54,8	33,5	22,8	11,8	12,7	65,3
Відношення сум списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості до капіталу банків, ПКР ₈	—	0,9	0,9	9,9	17,6	21,0	17,8	20,1

Джерело: розраховано авторами.

щорічні витрати на формування резервів — з 1,7 до 9,6 % за максимального значення 9,1 %; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості — з 0,1 до 14,6 % за максимального значення 4,6 %. Динаміка наведених показників свідчить про погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банків.

Як видно з табл. 4, показники відношення до власного капіталу банків за 2007—2014 рр. становили такі величини: прострочена заборгованість зросла з 9,1 до 91,8 % за максимального значення 61,6 %; фактично сформовані резерви — з 24,9 до 127,8 % за максимального значення 101,4 %; щорічні витрати на формування резервів — з 10,4 до 65,3 %; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості — з 0,9 до 20,1 % за максимального значення 21 %.

Розрахункові дані та їх динаміка вказують на надмірний рівень кредитного ризику, прийнятого вітчизняними банками, та існування загрози значних втрат власного капіталу, а також на недостатню якість кредитних портфелів банків та, як наслідок, їх помилкову кредитну політику в частині недооцінки кредитних ризиків.

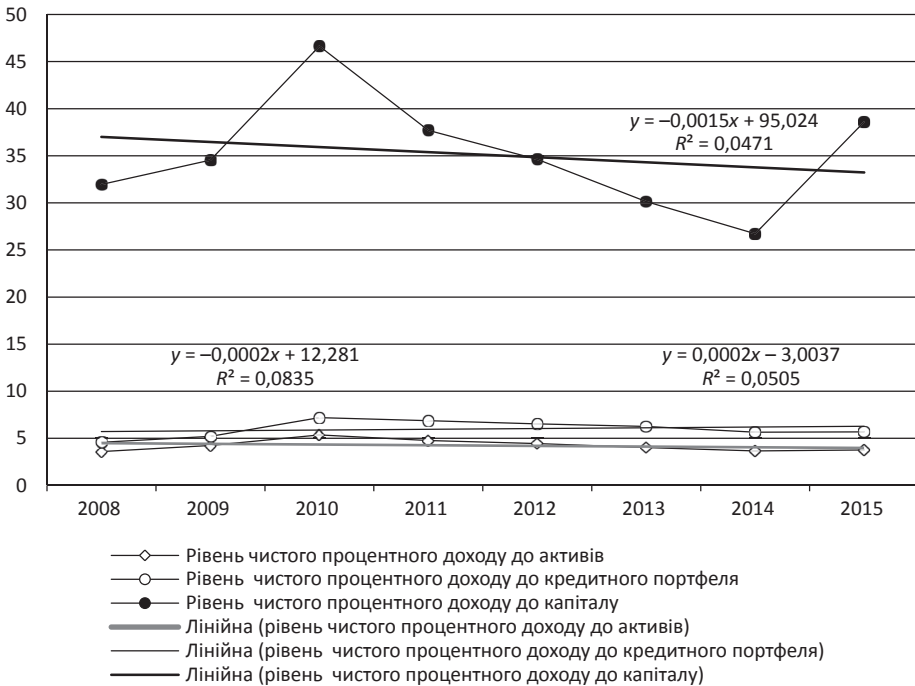
Отже, сучасна система нормативів кредитного ризику НБУ є недостатньо адекватною для оцінювання центральним банком та самооцінки банками якості кредитних портфелів і прийнятих банками розмірів кредитного ризику. Для розуміння відповідальності банків у ситуаціях прийняття кредитного ризику його треба пов'язати з отриманими доходами. У табл. 5 наведено фактичні розрахункові значення показників покриття кредитного ризику по банківській системі. У ролі оцінок були використані традиційні показники, котрі пов'язують кредитний ризик, що приймається банками, з процентними доходами й витратами, тобто з чистим процентним доходом.

Як видно з проведених розрахунків і рис. 2, відношення чистого процентного доходу до активів, кредитної заборгованості клієнтів та власного капіталу банків не відображає тих проблем із недостатньою якістю кредитного портфеля й надмірним кредитним ризиком, що показані в ході аналізу.

Таблиця 5. Динаміка показників покриття кредитного ризику результатами фінансової діяльності по системі банків України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня), %

Рівень чистого процентного доходу	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
До активів	3,7	4,1	6,2	5,5	5,1	4,5	4,0	3,8
До кредитного портфеля	5,2	5,1	7,4	7,0	6,7	6,6	6,4	5,7
До капіталу	31,9	31,5	44,7	37,7	34,6	30,0	26,7	38,6

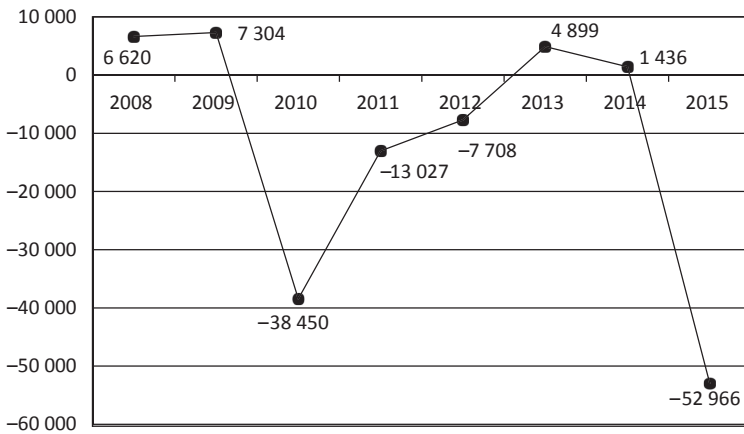
Джерело: розраховано авторами.

Джерело: розраховано авторами.

Рис. 2. Динаміка чистого процентного доходу щодо окремих показників по банківській системі України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня), %

Інакше кажучи, на підставі розрахунку традиційних показників можливо оцінити достатність покриття фінансовими результатами діяльності банків того кредитного ризику, що ними приймається. Однак це не відповідає дійсності, оскільки чистий прибуток/збиток банківської системи України у 2008—2015 рр. на 1 січня становив відповідно 6619,7, 7304,4, -38 449,8, -13 026,6, -7707,5, 4898,8, 1435,8 і -52 966 млн грн (рис. 3). Таким чином, за 2007—2014 рр. українська банківська система зазнала чистого сукупного збитку в розмірі -91 892 млн грн.

Джерело: побудовано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

Рис. 3. Динаміка чистого прибутку/збитку по банківській системі України за 2008—2014 рр. (станом на 1 січня), млн грн

Для підвищення адекватності оцінювання якості кредитного портфеля та кредитного ризику пропонується методика, що ґрунтується на показнику маржинального чистого процентного доходу (відображає всі основні доходи й витрати, пов'язані з прийнятим банками кредитним ризиком) та відповідних відносних показниках (табл. 6).

Маржинальний чистий процентний дохід дорівнює: чистий процентний дохід мінус витрати на резерви під заборгованість за кредитами та мінус адміністративні й інші операційні витрати, пов'язані з обслуговуванням кредитного портфеля, — для цього адміністративні та інші операційні витрати помножуються на частку кредитного портфеля в активах. Уведення цього показника обґрунтоване тим, що процентні доходи, котрі банк отримує від обслуговування кредитного портфеля, потрібно зменшити на всі витрати, яких банк зазнає в ході проведення кредитних операцій. До таких витрат належать: процентні; щорічні на формування резервів під заборгованість за кредитами, а також частина адміністративних та інших операційних витрат, пов'язаних із обслуговуванням кредитного портфеля.

Визначення точного розміру частини адміністративних та інших операційних витрат, пов'язаних із обслуговуванням кредитного портфеля, потребує детального дослідження технологічних процесів і розподілу між ними загальних банківських витрат у кожному банку, проводити яке недоцільно через його високу ресурсоемність. Тому пропонується спрощена оцінка: частина адміністративних та інших операційних витрат, пов'язаних із обслуговуванням кредитного портфеля, приймається як пропорційна величина частки

Таблиця 6. Динаміка скоригованих показників покриття кредитного ризику результатами фінансової діяльності по системі банків України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня)

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка кредитного портфеля в активах, %	71,7	80,1	82,8	79,2	76,7	68,4	62,5	66,2
Адміністративні та інші операційні витрати, пов'язані з обслуговуванням кредитного портфеля, млн грн	13 289	22 551	30 331	30 995	38 602	34 212	32 779	38 092
Маржинальний чистий процентний дохід, млн грн	1 683	-9 123	42 472	-25 177	-20 238	-3 278	-5 854	-83 582
Рівень маржинального чистого процентного доходу до активів, ПКР ₉ , %	0,3	-1,0	-4,9	-2,7	-1,9	-0,3	-0,5	-5,5
Рівень маржинального чистого процентного доходу до кредитного портфеля, ПКР ₁₀ , %	0,4	-1,2	-5,9	-3,4	-2,5	-0,4	-0,7	-8,3
Рівень маржинального чистого процентного доходу до капіталу, ПКР ₁₁ , %	2,4	7,6	35,3	18,3	13,0	1,9	3,0	-56,5

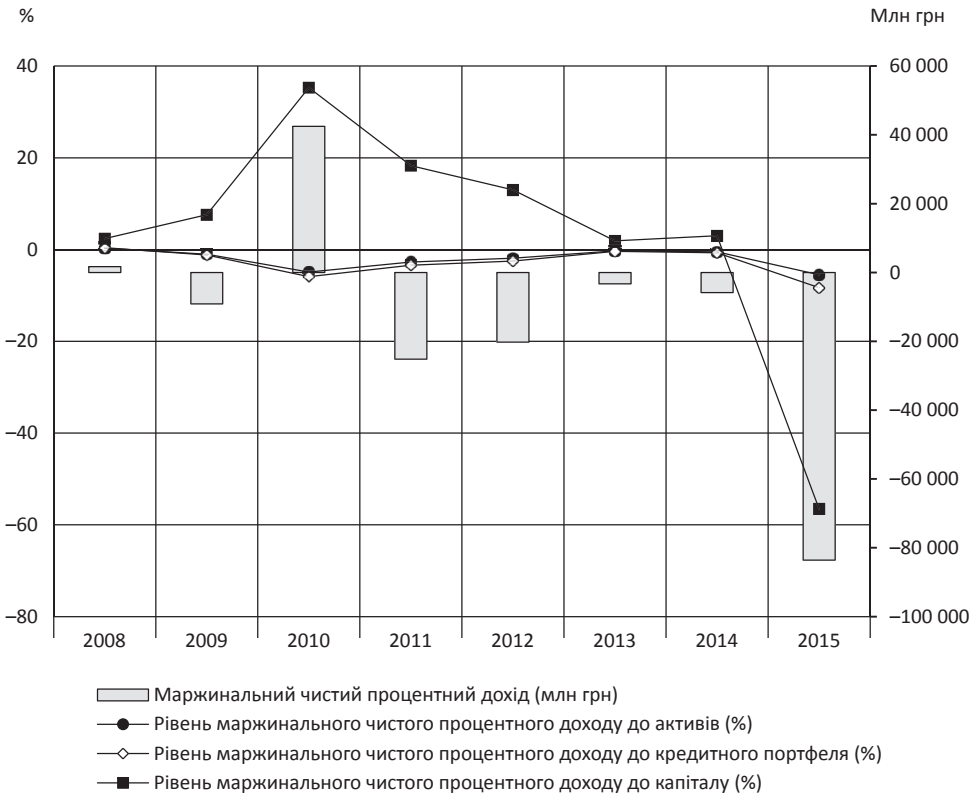
Джерело: розраховано за: Дані фінансової звітності банків України / Нац. банк України [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

останнього в активах. ПКР₉ відображає, скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система загалом) на одну гривню активів, ПКР₁₀ — на одну гривню кредитного портфеля, ПКР₁₁ — на одну гривню власного капіталу.

Як бачимо, розрахункові показники табл. 5 істотно відрізняються від показників табл. 6. Причому запропоновані показники на базі маржинального чистого процентного доходу (рис. 4) точніше відображають якість прийнятого банками кредитного ризику та ступінь його покриття (їх динаміка збігається з динамікою чистого прибутку, що відображено на рис. 3), тобто їхні значення й динаміка відповідають логіці змін кредитного ризику в умовах докризової, кризової та посткризової ситуацій у банківській системі України.

Із метою мінімізації впливу кредитного ризику на дохідність кредитних операцій доцільно розробити модель управління ним. Вона може бути представлена у вигляді оперативного, тактичного і стратегічного рівнів управління (рис. 5).

Як видно з рис. 5, на підрозділ ризик-менеджменту покладається тактичне управління, під котрим ми розуміємо конкретні методи та прийоми для досягнення поставленої мети в заданих умовах. Так, на підрозділ ризик-менеджменту крім реалізації стратегії банку за допомогою тактичних рішень покладена функція створення внутрішньої нормативної бази. Відповідність тактичних рішень щодо організації взаємодії структурних підрозділів у процесі

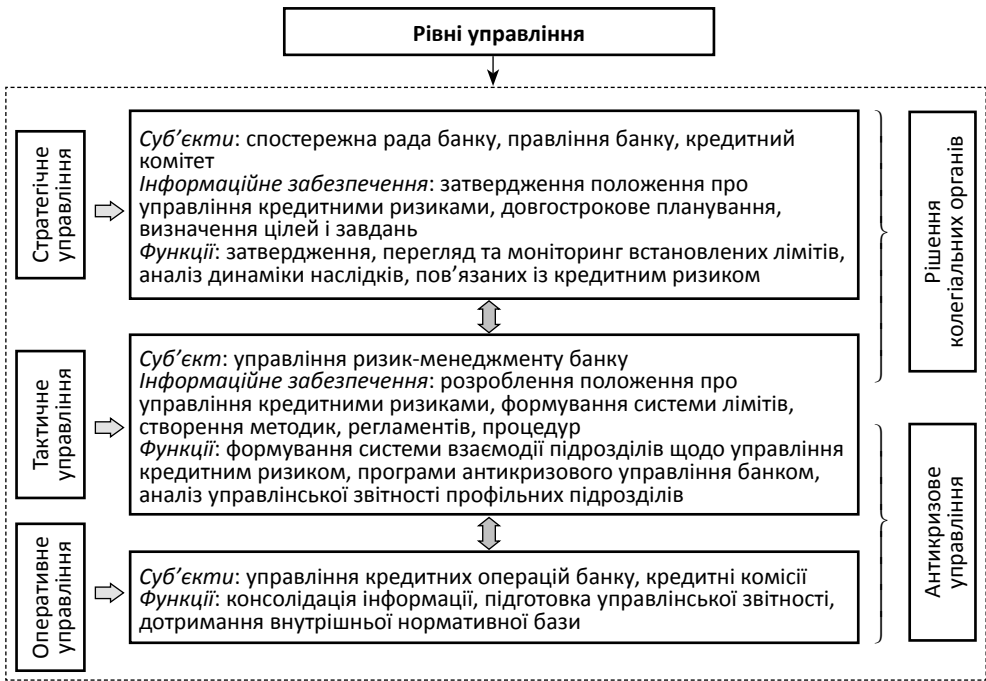

Джерело: складено на основі даних табл. 6.

Рис. 4. Динаміка маржинального чистого процентного доходу щодо окремих показників по банківській системі України за 2008—2015 рр. (станом на 1 січня)

управління ризиками та внутрішньої нормативної бази реаліям банківництва є однією з основних передумов успішного функціонування банку.

На рис. 5 організаційно-функціональна модель управління кредитним ризиком представлена також із позиції розподілу функціональних обов'язків між підрозділами, які беруть участь у цьому процесі (технолог, виконавець і контролер). Під виконавцем у даному контексті мається на увазі підрозділ, безпосередньо задіяний у процесі управління кредитним ризиком, відповідальний за результати аналізу консолідованої інформації, що стосується кредитування, за своєчасність подання звітів на розгляд уповноважених колегіальних органів управління банком. Технологом виступає підрозділ, відповідальний за розроблення алгоритмів і процедур, пошук методів та інструментів, затвердження методик і регламентів, за допомогою яких підрозділ-виконавець може виконувати свої функції в процесі управління кредитним ризиком. Контролером у наведеній схемі є підрозділ або колегіальний орган,

Джерело: складено за даними: Гайдаржийська О. М. Напрями удосконалення управління кредитним ризиком / О. М. Гайдаржийська, О. Г. Чернікова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2014. — № 38. — С. 47—50; Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко ; ДВНЗ “Укр. акад. банк. справи Нац. банку України”.— Суми, 2010. — 228 с.; Коваленко В. В. Кредитний менеджмент в системній організації ефективної кредитної діяльності банків / В. В. Коваленко // Економічний форум. — 2014. — № 4. — С. 214—222.

Рис. 5. Організаційно-функціональна схема управління кредитним ризиком у банку

що безпосередньо контролює дотримання нормативів кредитного ризику НБУ, внутрішньої нормативної бази та приймає відповідні управлінські рішення. Така організаційно-функціональна схема управління кредитним ризиком дає змогу банку управляти кредитним ризиком на всій тимчасовій горизонталі процесу управління, відкриваючи тим самим широкий горизонт для розроблення й реалізації як масштабних програм, так і цілеспрямованих методик.

Отже, управління кредитним ризиком є багаторівневим, жорстко регламентованим процесом, кожен підрозділ — учасник якого має чіткий перелік цілей, завдань і функцій.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Діагностика системи управління кредитного ризику охоплює всі стадії кредитування. При цьому від ефективності діагностичних досліджень залежить якість управління всім процесом кредитування, а саме: розгляд кредитної заяви, санкціонування

кредитних операцій, контроль кредитних операцій, складання звіту про кредитні ризики і стан кредитного портфеля, спостереження за кредитними підрозділами банку, забезпечення прибутковості кредитних операцій, управління проблемними кредитами, контроль загальних кредитних ризиків, навчання кредитних менеджерів методик розроблення й проведення кредитних операцій.

Діагностика кредитного ризику складається з таких елементів: суб'єкти (спеціально створені комітети та операційний персонал із чітко визначеними повноваженнями з прийняття рішень щодо кредитних операцій); об'єкти (стандартні, пролонговані, проблемні кредити, ціноутворення за кредитними операціями); ризик-орієнтована кредитна політика (стратегія й тактика); функціональні підсистеми (планування, внутрішній контроль, оперативне регулювання), котрі взаємодіють та спрямовані на досягнення основних бізнес-цілей банку. Внутрішні регламенти банку мають чітко ідентифікувати його кредитну політику, положення, процедури, методики управління кредитним ризиком.

Дієвість системи діагностики кредитного ризику визначається насамперед підходами, які використовуються для оцінювання реального рівня кредитного ризику та рівня ресурсного забезпечення банків, оскільки вони за своєю економічною природою несуть потенційні ризики втрати кредитної активності, що в умовах розгортання фінансової кризи набувають системного характеру.

Запропонована методика діагностики рівня кредитного ризику на основі маржинального чистого процентного доходу підтверджує тезу, що рівень прийнятого банками кредитного ризику та ступінь його покриття процентними доходами відповідають логіці змін кредитного ризику в умовах докризової, кризової й посткризової ситуацій у банківській системі України.

Список використаних джерел

1. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко ; ДВНЗ "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". — Суми, 2010. — 228 с.
2. Науменкова С. В. Розвиток кредитування в посткризових умовах / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко // Банківська справа. — 2013. — № 1. — С. 3—19.
3. Науменкова С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник НБУ. — 2008. — № 5. — С. 18—23.
4. Современные подходы к управлению устойчивостью бизнеса : монография / под ред. А. Н. Ряховской, О. Г. Крюковой. — М. : Фин. ун-т, 2012. — 372 с.
5. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 2 (27). — С. 157—163.
6. Гайдаржийська О. М. Напрями удосконалення управління кредитним ризиком / О. М. Гайдаржийська, О. Г. Чернікова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2014. — № 38. — С. 47—50.

7. Грюнинг Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / вступ. сл. К. Р. Тагирбекова ; пер. с англ. — М. : Весь мир, 2007. — 304 с.
8. Ковалев П. П. Концептуальные вопросы управления кредитным риском / П. П. Ковалев // Управление финансовыми рисками. — 2005. — № 4. — С. 12—21.
9. Костюченко Н. С. Анализ кредитных рисков / Н. С. Костюченко. — СПб. : ИТД “Скифия”, 2010. — 440 с.
10. Мищенко В. І. Банківський нагляд / В. І. Мищенко, С. В. Науменкова ; Центр наук. дослідж. Нац. банку України, Ун-т банк. справи. — К., 2011. — 498 с.
11. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : монографія : у 2 т. / за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2014.
12. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія : монографія : у 3 т. Т. 2 / за ред. Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — 2-ге вид., перероб. і доп. — К., 2013. — 662 с.
13. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : схвал. постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.
14. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. — М. : Альпина Паблишер, 2003. — 786 с.
15. Коваленко В. В. Кредитний менеджмент в системній організації ефективної кредитної діяльності банків / В. В. Коваленко // Економічний форум. — 2014. — № 4. — С. 214—222.
16. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затв. постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01>.

References

1. Kovalenko, V. V. (2010). *Stratehichne upravlinnya finansovoyu stijkistyuu bankivs'koyi systemy: metodolohiya i praktyka* [Strategic management of financial stability of the banking system: methodology and practice]. Sumy: Ukrayins'ka akademiya bankivs'koyi spravy Nacional'noho banku Ukrayiny [in Ukrainian].
2. Naumenkova, S. V., & Mishhenko, S. V. (2013). Rozvytok kredytuvannya v postkryzovykh umovakh [The development of credit in post-crisis conditions]. *Bankivs'ka sprava* [Banking], 1, 3-19 [in Ukrainian].
3. Naumenkova, S., & Mishhenko, S. (2008). Stres-testuvannya yak instrument diahnostyky finansovoyi stijkosti bankiv [Stress-testing as a diagnostic tool of financial stability of banks]. *Visnyk NBU* [Herald of the National Bank of Ukraine], 5, 18-23 [in Ukrainian].
4. Ryakhovskaya, A. N., & Krukova, O. G. (Eds.). (2012). *Sovremennye podkhody k upravleniyu ustojchivost'yu biznesa* [Modern approaches to the management of business sustainability]. Moscow: Finansoviy universitet [in Russian].
5. Buhel', Yu. (2010). Napryamy udoskonalennya suchasnykh metodiv upravlinnya bankivs'kym kredytnym portfelem [Areas of improvement of modern bank credit portfolio management]. *Halyc'kyj ekonomichnyj visnyk* [Galician Economic Bulletin], 2 (27), 157-163 [in Ukrainian].
6. Hajdarzhyjs'ka, O. M., & Chernikova, O. H. (2014). Napryamy udoskonalennya upravlinnya kredytnym ryzykom [Areas of improvement of credit risk management]. *Problemy pidvyshhennya efektyvnosti infrastruktury* [Problems of infrastructure efficiency], 38, 47-50 [in Ukrainian].
7. Greuning, H., & Sonja, B. B. (2007). *Analiz bankovskih riskov. Sistema ocenki korporativnogo upravleniya i upravleniya finansovym riskom* [Analyzing and Managing Banking Risk: A Framework for Assessing Corporate Governance and Financial Risk]. Moscow: Ves' mir [in Russian].

8. Kovalev, P. P. (2005). Konceptual'nye voprosy upravleniya kreditnym riskom [Conceptual issues of credit risk management]. *Upravlenie finansovymi riskami* [Financial risk management], 4, 12-21 [in Russian].
9. Kostyuchenko, N. S. (2010). *Analiz kreditnyh riskov* [An analysis of credit risks]. Saint Petersburg: Skifiya [in Russian].
10. Mishhenko, V. I., & Naumenkova, S. V. (2011). *Bankivs'kyj nahlyad* [Banking supervision]. Kyiv: Centr naukovych doslidzhen' Nacional'noho banku Ukrainy, Universytet bankivs'koyi spravy [in Ukrainian].
11. Shlapak, O. V., & Iefymenko, T. I. (Eds.). (2014). *Modernizaciya finansovoyi systemy Ukrainy v procesi yevrointehraciyi* [Modernization of the financial system of Ukraine in European integration] (Vols. 1-2). Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].
12. Iefymenko, T. I. (Ed.). (2013). *Finansy. Byudzhet. Podatky: nacional'na ta mizhnarodna terminolohiya* [Finance. Budget. Taxes: national and international terminology] (Vol. 2, 2nd ed.). Kyiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].
13. The National Bank of Ukraine. (2004). *Metodychni rekomendaciyi shhodo orhanizaciyi ta funkcionuvannya system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy* [Guidelines on the organization and functioning of the risk management in banks of Ukraine] (Decree No. 361, August 2). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985> [in Ukrainian].
14. Lobanov, A. A., & Chugunov, A. V. (Eds.). (2003). *Enciklopediya finansovogo risk-menedzhmenta* [Encyclopedia of financial risk management]. Moscow: Al'pina Pablisher [in Russian].
15. Kovalenko, V. V. (2014). Kredytnyj menedzhment v systemnij orhanizaciyi efektyvnoyi kredytnoyi diyal'nosti bankiv [Credit management is in system organization of effective credit activity of banks]. *Ekonomichnyj forum* [Economic Forum], 4, 214-222 [in Ukrainian].
16. The National Bank of Ukraine. (2001). *Instrukciya pro poryadok rehulyuvannya diyal'nosti bankiv v Ukraini* [Instructions on regulation of banks in Ukraine] (Decree No. 368, August 28). Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01> [in Ukraine].